

Община Крушари

Текето в Александрийската гора

ТЕКЕТО- двуобредното светилище Мустафа Канаат - Св. Илия край с. Александрия

До средата на миналия век, на около 1,5км северозападно от с. Александрия, сред вековни брястове се намира двуобредното светилище Мустафа Канаат – Св. Илия, известно сред местното население като “Дървеното теке”, или манастира „Св. Илия“. Според направеното тогава от специалисти архитектурно заснемане, то представлява приземна едноетажна постройка с размери 14,60/5,40 м, сглобена от дъбови талпи и греди, свързани с цилиндрични дървени клинове и ковани железни гвоздеи. Текето е имало две помещения без връзка помежду им и широк навес пред тях. В северното помещение се е намирал гробът на ислямския светец, а южното най-вероятно е служело за имарет или магерница на манастира. Върху две от стените му са били изработени дърворезбени пана, изобразяващи съответно стилизирани стебла на дървета и ръка, държаща дървена сабя (символ на бекташийския орден), дърво и саркофаг с два свещника на него и седмолистен цвят между тях. Непосредствено до текето, на североизток от него, се е намирало аязмото със засводен с каменни квадрати отвор и тухлен под. На десетина метра южно от текето е имало малка екседра, обърната на запад и най-вероятно свързана с някакъв култов ритуал. А на североизток от постройката все още личат останките от старо антично светилище. На този етап няма сигурни доказателства, че това светилище е просъществувало и през Средновековието, но предвид на наложилата се практика войнстващите ислямски ордени да асимилират стари християнски култови места, като ги превръщат в свои места за поклонение, може да се предположи, при това с огромна доза сигурност, че на мястото е съществувал християнски манастир от времето на Второто българско царство.

Легендите за това място изобилстват. Според тяхнякога св. Илия минал на магаренцето си през с. Габер, замръкнал и помолил за подслон. Времето било много неспокойно и никой не го приютил в дома си. Огорчен и обиден, св. Илия продължил пътя си и стигнал в една долчинка край днешното с. Александрия. Спрял на една скала, слязъл от магаренцето и от гняв и обида започнал да потъва, а бил и много тежък. На тази скала и днес личат стъпките му и следите от копитата на магаренцето. След като преспал на това място, изпод корените на няколко вековни бряста започнала да извира бистра и лековита вода.

Намиращо се в закътана суходолина с непресъхващ извор, мястото е оценено от новите жители на Добруджа - аспаруховите българи. В близост има засечени прабългарски селища. Християнският манастир, според преданието, е съграден по времето на цар Иван Александър (1331 - 1371г.). Разрушен е за първи път още в годините на турското нашествие. Възстановен, по-късно е унищожен за втори път по заповед на султан Селим (1512 - 1520г.). Местното българско население е избито или прогонено, а на негово място се настаняват т. нар. казълбаши. Тук е моментът да се отбележи един интересен момент от възникването на текето. Ортодоксалният сунитски ислям не признава светци. Такива съществуват само в религиозната практика на шиитския ислям, характерен най-вече за земите на древен Иран. Османските султани воюват столетия наред с Персия и иранците са техните най-опасни врагове на изток. След всяко персийско поражение турските султани изселват големи маси от персийско шиитско население от източните земи и ги заселват принудително на запад - в Румелия (днешният Балкански полуостров). Попаднали в чужда етническа и религиозна среда, те бързо се асимилират, но толерантното им отношение към местните християни печели симпатиите на мнозина от тях. В дн. Североизточна България се създава своеобразна етно-религиозна

картина, която е изключително синкретична. Българи и шиити (получили популярност повече като казълбаши) започват да се женят помежду си, като религиозната конверсия започва да става все по-честа. Благодарение на това днес по-голямата част от тюркоезичното население в страната, при това не само сред сунитите, има пряка връзка с българския народ и се явява пряк потомък на старите местни българи, следи за което има както във фолклора, така и в езика и дори в религиозните практики.

Началната история на ислямското теке е пряк резултат от наложилата се още в първите векове на османското владичество практика за създаване на нови вакъфи. Според ислямското право последните представляват имущество, чиито доходи се завещават от притежателя им за религиозни или благотворителни цели за вечни времена. На практика обаче в Османската империя вакъфът е най-прекият път да се заобиколи строгостта на светския закон. Първо, защото той представлявал пълно безусловно владение. Второ, защото защитавал това владение от посегателствата на държавата – вакъфът бил божа работа и в него властта не можела да се меси по никакъв начин. И не на последно място, защото пак той гарантирал пълното унаследяване – само потомството на вакъфсахиба можело да управлява вакъфа, и то "до края на света". Създаването на нов вакъф обаче дори и тогава не било лесна работа. Често пъти то продължавало с години, а понякога и с десетилетия. Първо се построявало текето и тъй като строежът давал известни права и върху прилежащата земя, имотът се обявявал за вакъф на определен мюсюлмански светец. След това на мястото се настанявали дервиши и така се създавали условия имотът да бъде изключен от категорията на мирийските земи. Съчинявала се и подходящата версия за благочестивостта и чудесата на светеца и обикновено за това, как някой от по-старите султани дарил това теке с необходимите права и земи. В резултат на всичко това най-накрая се стигало до узаконяването, което ставало от вилаетските описвачи. Заварили текето като напълно оформена вече религиозно-стопанска институция – с гробница, която осмисляла неговото съществуване, със земи, които го издържали със своя доход и най-важното с "исторически справка", която гарантирала правата му, те го вписвали в новите регистри и то придобивало официално право на съществуване.

Текето край с. Александрия възниква най-вероятно през XVII–XVIII в. На този етап все още е невъзможно да се каже кои са били неговите първи обитатели. Предвид обичайната практика и изображенията върху дърворезбените пана обаче можем с голяма доза сигурност да предположим, че те са се представяли за бекташи, тъй като последните били патрон на еничарския корпус и като такива разполагали с височайшето благоволение и покровителство на династията на Османовци. Точно този факт най-вероятно осигурявал на текето векове наред необходимото спокойствие и му давал възможност за развитие. Началото на XIX в. обаче ситуацията коренно се променила. Наново започнали гонения срещу дервишите, този път – породени от разтурването на еничарския корпус и забраната на закрилящия го Бекташийски орден. Доколкото тези гонения са засегнали текето край с. Александрия, е трудно да се каже. Със сигурност обаче неговата религиозна дейност не била напълно прекратена. Нещо повече, през същия този XIX в. текето започнало да се посещава и от заселилите се по това време в с. Капаклии българи-християни. Така то се превърнало в двойно светилище, в което култът към мюсюлманския светец Мустафа Канаат съжителства с този към християнски светец – св. Илия. И за двамата светци има не малко предания и легенди. Прави впечатление, че в тях присъстват същите мотиви, които обикновено се срещат и за светците в останалите светилища по нашите земи. Някои от тях най-вероятно са дело на самите дервиши, които по друг начин трудно можели да спечелят доверието на вярващите и да привлекат повече поклонници в своята обител. Последното било изключително важно, защото, колкото и странно да звучи, от броя на поклонниците и най-вече от техните дарения зависело оцеляването не само на текето, но и на самите монаси. За целта вярващите трябвало да бъдат убедени, че светецът може да твори чудеса и че си струва хората да посетят точно неговата обител, а не нечия друга. Това обаче с

течение на времето на практика все повече отдалечава образа на светеца от историческата действителност, която днес без наличие на необходимите документи е невъзможно да се установи. Легенди и предания създават и самите вярващи, които също търсели своето обяснение. Голяма част от тях звучат повече като приказка, в която мит и действителност се преплитат; смесват се несъвместими на пръв поглед събития и епохи; въвеждат се реални и митични хора и персонажи и от тази странна смесица се оформят нови цикли за живота и деянията на светеца. Но може би именно на това се дължи жизнеността на култа и фактът, че споменът за него не се е заличил, въпреки че текето отдавна вече е разрушено.

Манастирът край с. Александрия просъществувал да средата на миналия век, когато е изоставен и започва да се запада и саморазрушава. Предвид на своята дървена конструкция само за няколко години той е погълнат от природата. Аязмото обаче оцелява, което позволява на култа да се запази. Близо цяло столетие той се почитал и посещавал от различни етноконфесионални общности: шиити, казълбаши, ортодоксални мюсюлмани-сунити и християни. Християните идвали на това място на Илинден (2 август), а мюсюлманите, главно казълбаши – обикновено на Гергьовден (6 май), когато събиранията ставали най-многолюдни. Поклоници не липсвали обаче и през останалите дни от годината. Те идвали тук от всички краища на Добруджа и Лудогорието, за да измолят от светеца живот, здраве и закрила и някои от тях дори преспивали на текето, преди да заколят курбан, да вържат парцалчета по клоните на вековните брястове и да се измият с лековитата вода – на практика пра-стари ритуали, свързани с древните вярвания на хората и преклонението им пред силата на камъка, дърветата и водата, само че вече осмислени през призмата на народното християнство и на народния ислям.

В края на ХХ в. започва движение за възстановяване на християнския манастир. С помощта на десетки дарители, най-вече от жителите на община Крушари, манастирът „Св. Илия“ е съграден наново, като изграждането започва през 2004 г. и приключва през 2009 г. Отвън, на стената му, е облежната единствената оцеляла през годините голяма дъска от дървения храм-теке.

Днес манастирът „Св. Илия“ е не само място за религиозно поклонение, но и средище за организиране на фолклорни събори, които са едни от най-посещаваните в Североизточна България.